

УДК 911:[37.0:727.7(477.82)]

Павловська Т. С., кандидат географічних наук, доцент кафедри географії, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

e-mail: pavlovska2011@gmail.com

Чабанчук М. А., аспірант географічного факультету, Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка, м. Київ; завідувач туристсько-краєзнавчого відділу Центру туризму, спорту та екскурсій Волинської облдержадміністрації, м. Луцьк, Україна

e-mail: chabanchuk@mail.ua

МУЗЕЇ ПРИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ХОРОЛОГІЧНИЙ ТА ХРОНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Метою статті є аналіз просторової організації мережі музеїв при загальноосвітніх навчальних закладах Волинської області та показників динаміки розвитку музейної справи у закладах освіти.

Методика. Застосовано такі методи дослідження як порівняльно-географічний, математичний, статистичний, графічний, картографічне моделювання.

Наукова новизна. Картографічно відображено географію музеїв при загальноосвітніх закладах Волині із зазначенням їхніх профілів, окремо створено картосхему поширення „Зразкових” музеїв області, розраховано та закартографовано показник частки загальноосвітніх навчальних закладів з музеями від загальної кількості таких закладів кожного адміністративного району, проілюстровано профільну структуру музеїв при загальноосвітніх навчальних закладах в розрізі адміністративних районів краю. Охарактеризовано роль цих музеїв у розвитку туристсько-краєзнавчої роботи регіону та обласного центру.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані при розробці програми розвитку туристсько-краєзнавчої роботи на Волині; фахівцями індустрії туризму для розробки туристичних маршрутів; у навчальних закладах при викладанні курсів туристського та краєзнавчого спрямування.

Ключові слова: музей, зразковий музей, профіль музею, загальноосвітні навчальні заклади.

Павловская Т. С., кандидат географических наук, доцент кафедры географии, Восточноевропейский национальный университет имени Лесы Украинки, г. Луцк, Украина

e-mail: pavlovska2011@gmail.com

Чабанчук Н. А., аспирант географического факультета, Киевский национальный университет имени Т. Г. Шевченко, г. Киев; заведующий туристическо-краеведческим отделом Центра туризма, спорта и экскурсий Волынской облгосадминистрации, г. Луцк, Украина

e-mail: chabanchuk@mail.ua

МУЗЕИ ПРИ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ: ХОРОЛОГИЧЕСКИЙ И ХРОНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Целью статьи является анализ пространственной организации сети музеев при общеобразовательных учебных заведениях Волынской области и показателей динамики развития музейного дела в учебных заведениях.

Методика. Применено такие методы исследования как сравнительно-географический, математический, статистический, графический, картографическое моделирование

Научная новизна. Картографически отображено географию музеев при общеобразовательных учреждениях Волини с указанием их профилей, отдельно создана картосхема распространения „Образцовых” музеев области, рассчитано и

закартографовано показател ь доли общеобразовательных учебных заведений с музеями от общего количества таких учреждений каждого административного района, проиллюстрирована профильная структура музеев при общеобразовательных учебных заведениях в разрезе административных районов края. Охарактеризована роль этих музеев в развитии туристическо-краеведческой работы региона и областного центра.

Практическое значение. Результаты исследования могут быть использованы при разработке программы развития туристическо-краеведческой работы на Волыни; специалистами индустрии туризма для разработки туристических маршрутов; в учебных заведениях при преподавании курсов туристического и краеведческого направления.

Ключевые слова: музей, образцовый музей, профиль музея, общеобразовательные учебные заведения.

Pavlovska T. S., Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Department of Geography, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine

e-mail: pavlovska2011@gmail.com

Chabanchuk M. A., postgraduate student of Geography Department Taras Shevchenko National University of Kyiv; Center of tourism, sports and excursions Volyn Regional State Administration, Head of Department, Lutsk, Ukraine

e-mail: chabanchuk@mail.ua

MUSEUMS IN SECONDARY SCHOOLS OF VOLYN REGION. HOROLOGICAL AND CHRONOLOGICAL ASPECTS

The purpose of the article is to analyze the spatial organization of the network of museums in secondary schools of Volyn region and the dynamics of development of museums in educational institutions.

Methods. There were applied research methods such as comparative geographical, mathematical, statistical, graphical, cartographic modeling.

Scientific innovation. We cartographically reflected geography of museums in secondary schools of Volyn indicating their profiles. Separately we created skeleton map of spreading "model" museums of the region, calculated and mapped indicator of the share of secondary schools that have museums from the total number of establishments of each administrative district, illustrated the profile structure of the museum at secondary schools in terms of administrative districts of the province. We also characterized the role of museums in the development of tourism and local history of the region and the regional center.

Practical value. The results of the investigation can be used to develop the program of tourism and local history work in Volyn. Tourism industry experts it to develop tourist routes. It also can be used in schools courses of tourism and study of a region.

Keywords: museum, museum model, the profile of the museum, general education.

Постановка наукової проблеми та її значення. Важливим джерелом формування наукової фактологічної бази географії, історії, етнографії, дидактики, методики викладання шкільних курсів і курсів вищих навчальних закладів є туристсько-краєзнавчі дослідження, у процесі яких учні та студенти на основі безпосереднього вивчення компонентів природи, природних комплексів і ресурсів, результатів господарської діяльності поселень формують географічні й суспільно-економічні поняття, накопичують дані для узагальнень,

розвитку уявлень про історію та систему складових географічного простору рідного краю [19, с. 91]. Разом з тим туристсько-краєзнавча робота є одним з ефективних засобів, що сприяє гармонійному розвитку підростаючого покоління, формуванню всебічно розвиненої особистості, свідомого громадянина.

Важливою формою краєзнавчої роботи є музей навчального закладу. Головні завдання його функціонування – це ознайомлення школярів (студентів) із формами музейної діяльності, історією музейної справи у світі, в Україні та рідному краї, систематизація знань учнів (студентів) про малу батьківщину, вироблення в них навичок фондової, експозиційної та організаційно-масової роботи, залучення до громадського життя краю [11, с. 28-29]. Вагомий науково-пізнавальний та морально-виховний аспект мають і екскурсії як один із засобів наукової пропаганди музеїв [15, с. 28]. Таким чином, важливе значення діяльності музеїв при навчальних закладах полягає у науково-просвітницькій діяльності, що реалізується через освіту, виховання та організацію вільного часу учнів [15, с. 3]. Тому актуальність та важливість вивчення особливостей формування, функціонування і просторового поширення музеїв при загальноосвітніх навчальних закладах (ЗНЗ) будь-якого регіону України, у тім числі Волині, не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням діяльності шкільних музеїв та організації краєзнавчої роботи у закладах освіти присвятили свої творчі доробки Є. Ванслова, Л. Виготський, С. Войчик, Л. Гайда, Н. Ганнусенко, О. Грекулов, Д. Давидов, Г. Елькін, Л. Занкова, М. Кашин, М. Костриця, І. Личак, М. Лощинин, І. Медведєва, Н. Мінакова, Н. Нагорський, Ю. Омельченко, З. Огризко, В. Обозний, Ю. Омельченко, І. Прус, А. Сайненський, Т. Соломонова, В. Столетов, М. Струнка, В. Туманов, Я. Треф'як, М. Юхневич та інші [1; 2, с. 16; 3–5; 6, с. 49; 7; 8; 14–16; 21].

На педагогів, що займаються музейною справою у навчальних закладах, орієнтовані такі видання українських авторів як Н. Ганнусенко, О. Ляпін, Т. Мецейков, Л. Гайда. Досвід практичної діяльності музеїв при навчальних

зкладах висвітлюється видавництвами „Шкільний світ” (Київ) та „Основа” (Харків), інформаційному бюлетені „Український музей” та випусках журналу „Музеї України” [4, с. 15; 13, с. 4].

Музейна діяльність у навчальних закладах Волині є одним із ключових аспектів у дослідженнях таких фахівців як Г. Бондаренко, О. Вернидубов, Л. Грабинська, Г. Гуртовий, В. Камінська, Л. Криштапук, В. Надольська, А. Силюк, Л. Толстіхін, Л. Хмелярська [10; 12].

Мета і завдання статті – дослідити просторову організацію мережі музеїв при ЗНЗ Волині, вивчити динаміку їх створення, з’ясувати роль цих музеїв у розвитку туристсько-краєзнавчої роботи регіону та обласного центру.

Для досягнення поставленої мети вирішувались такі **завдання**: 1) опрацювати літературу з питань музеєзнавства та краєзнавства; 2) ознайомитися з просторовою диференціацією музеїв при навчальних закладах України; 3) картографічно відобразити показник частки ЗНЗ з музеями від загальної кількості ЗНЗ кожного адміністративного району Волинської області, профільну структуру музеїв при ЗНЗ в розрізі адміністративних районів краю; 4) закартографувати просторове поширення й профілі музеїв при ЗНЗ Волині; 5) картографічно відобразити „Зразкові” музеї при ЗНЗ Волинської області та їхні профілі; 5) охарактеризувати роль музеїв при ЗНЗ у туристсько-краєзнавчій діяльності на Волині.

У процесі дослідження використано літературні та інтернет-джерела, каталог музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України (станом на 01.01.2011 р.), список зареєстрованих музеїв при навчальних закладах Волинської області та список музеїв навчальних закладів Волинської області, яким присвоєно звання „Зразковий музей” (станом на 01.01.2015 р.). Застосовано такі методи дослідження як порівняльно-географічний, математичний, статистичний, графічний, картографічне моделювання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Музеї при навчальних закладах є суттєвою складовою сучасного

освітнього-культурологічного середовища України. Організаційно-методичне керівництво діяльністю музеїв при закладах освіти здійснює Міністерство освіти і науки України, Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, інститути післядипломної педагогічної освіти, методичні служби державних музеїв та методичні кабінети місцевих органів управління освітою [13].

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 04.09. 2006 р. № 640 „Про внесення змін до положень щодо музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України” затверджено Порядок обліку вказаних музеїв, за яким їх огляди проводяться один раз на три роки. За результатами останнього такого огляду відомо, що в Україні зареєстровано 4432 музеї при навчальних закладах: у загальноосвітніх навчальних закладах – 3996 (90,16%), позашкільних навчальних закладах – 150 (3,38%), професійно-технічних училищах – 186 (4,2%), вищих навчальних закладах – 100 (2,26%). Серед них переважають музеї історичного (близько 60,63 %), краєзнавчого (13,9 %) та етнографічного (13,74 %) профілів. Значної популярності набули музеї, що розповідають про історію навчальних закладів [13; 17]. Зауважимо, що станом на сьогодні через економічну та, передусім, політичну ситуацію ми не маємо повної інформації про кількісні й змістові показники музеїв при навчальних закладах України, відсутній і системно-інформаційний довідник.

За даними Наказу Міністерства освіти і науки України від 17.03.2011 р. № 239 „Про підсумки проведення огляду музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України” найбільше музеїв у навчальних закладах України на цей часовий зріз було зареєстровано у Харківській, Донецькій, Київській, Дніпропетровській та Сумській областях (понад 250 одиниць у кожній із них). Що стосується музеїв у загальноосвітніх закладах (школи, ліцеї, гімназії, колегіуми, навчально-виховні комплекси (об'єднання), санаторні школи, спеціальні школи (школи-інтернати) та школи соціальної реабілітації), то за кількістю лідирували Харківська,

Дніпропетровська, Київська, Сумська, Хмельницька, Донецька й Луганська області (понад 200 одиниць у кожній із них).

Значний досвід роботи музеїв при навчальних закладах нагромаджено й у Волинській області. Організаційно-методичним центром з обліку та оглядів таких музеїв є Центр туризму, спорту та екскурсій (далі – ЦТСЕ) управління освіти й науки Волинської обласної держадміністрації.

За даними ЦТСЕ станом на 01.01.2015 р. на Волині зареєстровано 187 музеїв у навчальних закладах. З них 8 – у вищих, 6 – у професійно-технічних, 3 – у позашкільних, 2 – у дошкільних, 168 – у загальноосвітніх навчальних закладах. У цих музеях зберігається понад 49 тисяч експонатів основного фонду – пам'яток матеріальної і духовної культури, які є частиною Музейного фонду України. Позитивною є динаміка розширення мережі музеїв при навчальних закладах: так, у Волинській області у 1998 р. на обліку перебувало 32 музеї, у 2001 р. – 47, у 2004-му – 102, у 2007-му – 137, 2010 р. – 171, 2012 – 176, у 2013 р. – 186, у 2014 – 187 музеїв.

Щодо динаміки реєстрації музеїв при ЗНЗ, то найбільш продуктивним у цьому аспекті був 2004 р. (зареєстровано 52 нових шкільних музеї), у 2007 р. – 32, в 1998 р. – 28, у 2010 р. – 26. У 1999, 2000, 2002, 2006 не було зареєстровано жодного нового музею при ЗНЗ (рис. 1).

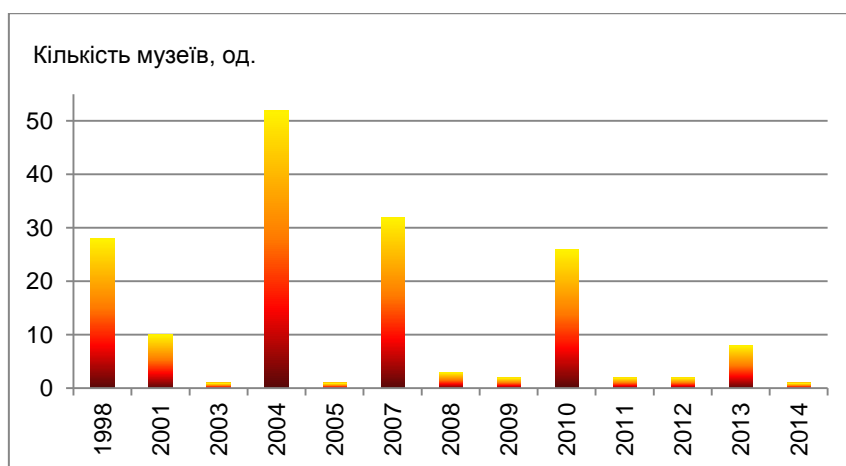

Рис. 1. Динаміка реєстрації музеїв при загальноосвітніх навчальних закладах Волинської області

Найбільше музеїв у загальноосвітніх навчальних закладах Волині зосереджено у Луцькому (29), Ковельському (20), Любомльському (16)

районах, найменше – у Ратнівському (2), Шацькому (3), Любешівському (4) (рис. 2). Просторове поширення музеїв при ЗНЗ області детально представлено на рис. 3. Щодо розподілу цих музеїв за профілями, то переважна більшість з них (122) є історичними, 48 – етнографічними, 3 – мистецькими, 5 – краєзнавчими, 4 – природничими, 4 – літературними, 1 – археологічним (див. рис. 2, 3). Найбільш повночленну профільну структуру музеїв при ЗНЗ мають Любомльський і Ковельський (по 5 профілів) та Луцький (4 профілі) райони; у Горохівському, Любешівському, Ратнівському, Локачинському, Рожищенському районах представлені лише історичні шкільні музеї (див. рис. 2, 3). Як бачимо, у закладах освіти Волинської області досить мало уваги приділяється створенню природничих музеїв: ботанічних, геологічних, зоологічних, географічних, музеїв охорони природи; немає технічних музеїв.

Попри гарні результати розвитку музейної справи на Волині, відмітимо, що лише у 21,5 % ЗНЗ є музеї. Найбільша частка ЗНЗ з музеями від загальної кількості ЗНЗ району притаманна Любомльському району, найменша – Любешівському й Ратнівському. Хоча Ковельський і Луцький райони мають найбільшу кількість музеїв при ЗНЗ, однак частки ЗНЗ з музеями від загальної кількості ЗНЗ в цих районах порівняно невисокі, оскільки, по-перше, в цих районах найбільше освітніх закладів в цілому, а, по-друге, іноді декілька музеїв знаходиться в одному закладі, що і зменшує вагу аналізованого показника.

За значні успіхи у підвищенні ефективності навчально-виховного процесу, у формуванні й збереженні Музейного фонду України, пропаганді пам'яток історії, культури, природи рідного краю високого звання „Зразковий музей” удостоєно 33 музеї при навчальних закладах області, з них 28 – у загальноосвітніх навчальних закладах (рис. 4).

Як бачимо з рис. 4, серед „Зразкових” музеїв при ЗНЗ за профілем домінують історичні, представлені також краєзнавчі, природничі й етнографічні. „Зразкові” музеї літературного, мистецького та галузевого профілів відсутні. Найбільше (4) „Зразкових” музеїв при ЗНЗ є в Ківерцівському районі. По 3 таких музеї є в Луцькому, Іваничівському, Ковельському, Турійському районах,

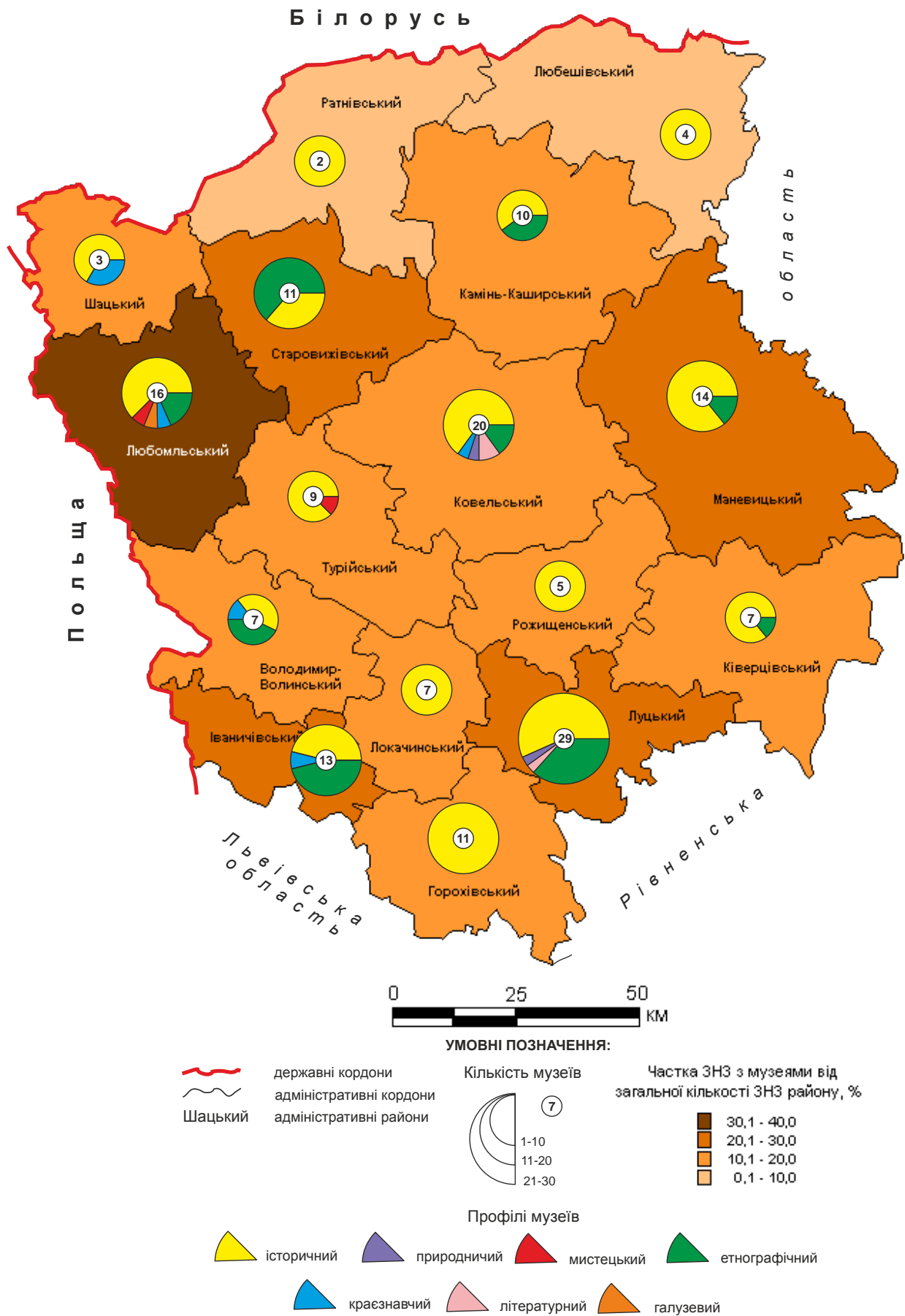

Рис. 2. Кількість музеїв при загальноосвітніх навчальних закладах Волинської області та їх профільна структура в розрізі адміністративних районів

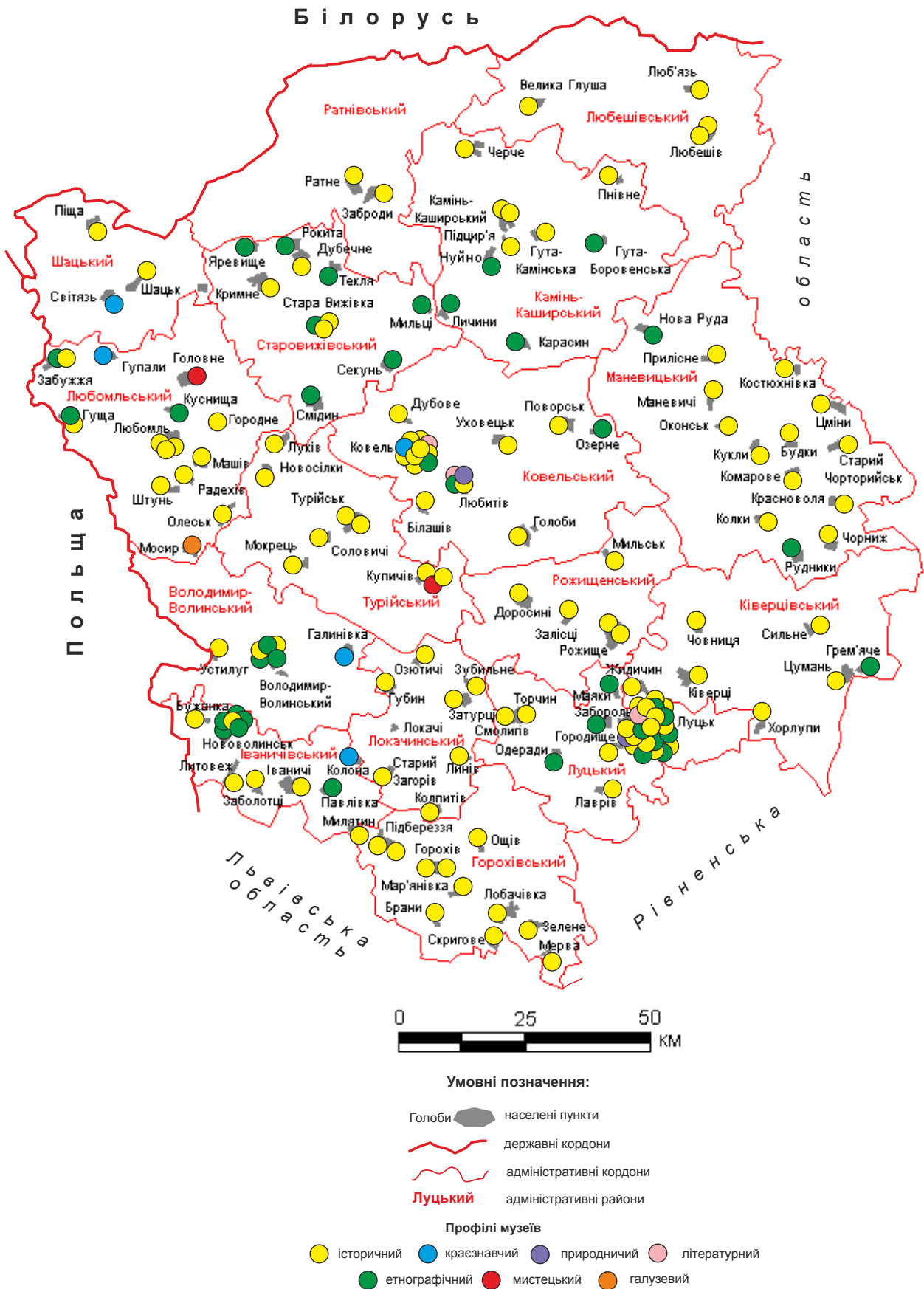

Рис. 3. Просторове поширення музеїв при загальноосвітніх навчальних закладах Волинської області та їхні профілі

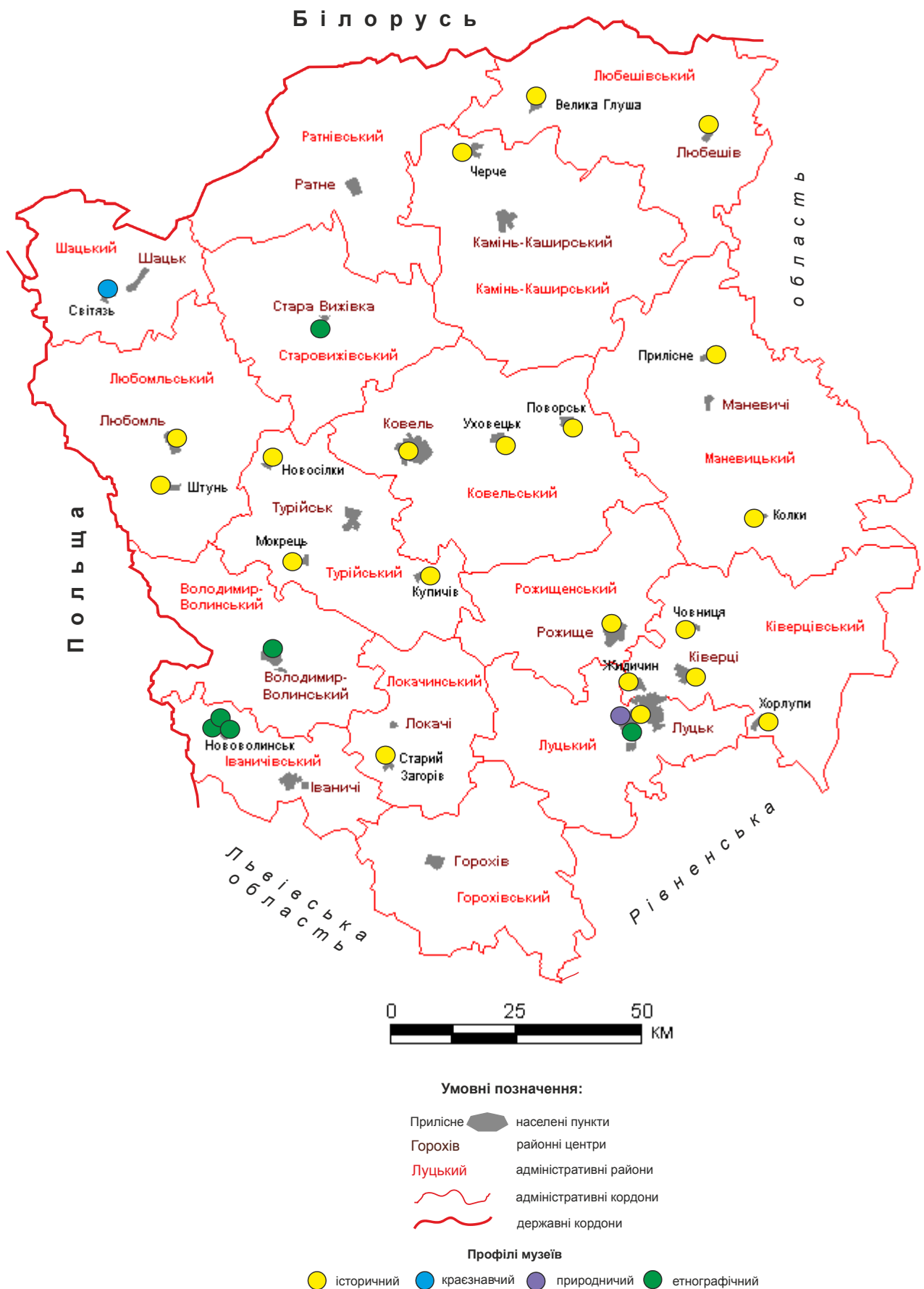

Рис. 4. Просторове поширення „Зразкових” музеїв при загальноосвітніх навчальних закладах Волинської області та їхні профілі

по 2 – в Любешівському, Любомльському, Маневицькому, по 1 – в Шацькому, Камінь-Каширському, Старовижівському, Володимир-Волинському, Локачинському, Рожищенському районах. Усім цим музеям було присвоєно звання „Зразковий музей” у період 2004–2012 рр.; найбільш плідним був 2011 р. – дане звання отримали 11 шкільних музеїв. У Ратнівському та Горохівському районах „Зразкові” музеї при ЗНЗ відсутні.

З-поміж музеїв при ЗНЗ за високий рівень дослідницької, культурно-виховної роботи, наявність унікальних музейних предметів званням „Народний музей” удостоєно Зразковий етнографічний музей Луцького навчально-виховного комплексу „Гімназія № 14” (у складі музейної збірки перебуває 1972 музейні предмети, серед яких – 60 унікальних експонатів трипільської культури, понад 40 зразків одягу 19 – поч. 20 ст., більше 100 тканих і вишитих рушників).

Успішний розвиток музейної справи у ЗНЗ області забезпечує співпраця Управління освіти та Управління культури Волинської облдержадміністрації, ЦТСЕ, Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, Волинського краєзнавчого музею та навчальних закладів.

Працівники ЦТСЕ, міських управлінь та районних відділів освіти, наукові працівники державних музеїв спільно проводять обласні, районні та міські семінари-практикуми відповідальних за музейну роботу, керівників музеїв, а також огляди музеїв. Останнім із таких заходів був обласний семінар з відповідальними за туристсько-краєзнавчу та музейну роботу (02.04.2015 р.), де розглядалися питання національно-патріотичного виховання школярів та роль у ньому музеїв навчальних закладів, акцентувалася увага на оновленій нормативній базі діяльності таких музеїв.

Керівники музеїв навчальних закладів, педагоги Волині беруть активну участь в науково-практичних конференціях, організаторами яких є Волинський краєзнавчий музей та Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України: „Волинський музей: історія і сучасність”, „Минуле і сучасне Волині та Полісся”, Волинські обласні науково-етнографічні конференції. Особливої уваги заслуговує проведення трьох Волинських

обласних науково-практичних конференцій „Музейна педагогіка. Теорія і практика” (12.12.2012 р., 12.02.2014 р., 26.11.2014 р.) [9, с. 1, 2].

Центром туризму, спорту та екскурсій розроблено тематичні екскурсії з відвідуванням музеїв при навчальних закладах області. У ході Всеукраїнської історико-краєзнавчої акції „А ми тую славу збережемо” з учнівською та студентською молоддю організуються та проводяться екскурсії, подорожі за тематичними маршрутами „Шляхами подвигу і слави”, які пролягають через зазначені музеї. Чимало музеїв при навчальних закладах Волині плідно здійснюють пошукову і збиральницьку роботу, проводять масові заходи на базі діючих експозицій [9, с. 2].

При використанні потенціалу музеїв у системі навчальних закладів особливо актуальним є питання застосування інформаційних та інтерактивних технологій [4, с. 16]. Тому важливим завданням сьогодення є активний пошук та впровадження інноваційних форм діяльності у музейній педагогіці. Успішне залучення зарубіжного досвіду діяльності дитячих музеїв та розроблення новітніх музейно-освітніх програм для школярів поставлять на вищий щабель розвиток музейної справи в регіонах та в Україні загалом, що сприятиме удосконаленню процесів освіти й виховання молоді музейними засобами та формуванню якостей свідомого громадянина України й світу.

Використані джерела:

1. *Войчик С. Шкільний музей як центр історико-краєзнавчих досліджень / С. Войчик // Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю Волин. краєзн. музею та 60-річчю Колодяжненського літ.-мемор. музею Лесі Українки : наук. зб. – Луцьк, 2009. – Вип. 4. – С. 302-307.*
2. *Воронова Л. М. Педагогічний аспект діяльності музеїв при закладах освіти на Харківщині на межі ХХ–ХХІ ст. / Л. М. Воронова, Н. С. Мартем'янова // Вісник Харківської державної академії культури. – 2014. – Вип. 43. – С. 15-24.*
3. *Гайда Л. А. Музей у навчальному закладі / Л. А. Гайда. – К. : Шкільний світ, 2009 – 128 с.*
4. *Гайда Л. А. Становлення і розвиток музеїв при навчальних закладах України / Гайда Л. А. // Український музей при навчальному закладі: історія і сучасність: Матеріали обл. наук.-метод. конференції. – Кіровоград, 2008. – С. 6-19.*

5. Гайда Л. Музеєзнавство у закладах освіти : навч. посіб. / Гайда Л. А. – Кіровоград: КОППО, 2006. – 108 с.
6. Гайда Л. Формування нормативно-правової бази діяльності музеїв при навчальних закладах України / Гайда Л. // Краєзнавство, 2011. – № 3. – С. 49-54
7. Ганнусенко Н. І. Шкільні музеї : навч.-метод. посіб. / Н. І. Ганнусенко, О. В. Ляпін, Т. І. Мацейків. – К., 1991. – 112 с.
8. Ганнусенко Н. Зміст і форми роботи краєзнавчих музеїв навчальних закладів у сучасних умовах : методичні рекомендації / Ганнусенко Н., Омельченко Ю. – К. : Науково-дослідний інститут педагогіки України, 1992. – 36 с.
9. Грабинська Л. Д. Музеї навчальних закладів Волині – центри патріотичного загартування школярів [Електронний ресурс] / Грабинська Л. Д. – Режим доступу : http://pmi.in.ua/wp-content/uploads/2015/03/grabinska_text.pdf
10. Грабинська Л. Розвиток музейної справи у закладах освіти Волинської області / Грабинська Л., Хмелярська Л. // Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 5. : Музейна педагогіка. Теорія і практика. / Упр-ня культури Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки ; Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2013. – С. 6-8.
11. Зеленська Л. І. Практикум із туристично-краєзнавчої роботи з географії [Текст] / Л. І. Зеленська, О. В. Троценко. – Д. : РВВ ДНУ, 2012. – 80 с.
12. Камінська В. В. Педагогічні аспекти організації діяльності музею ЗНЗ / В. В. Камінська // Педагогічний пошук. – 2009. – № 4 (64) – С. 50-52.
13. Каталог музеїв при навчальних закладах України / Упор. Л. А. Гайда. – Кіровоград: Лисенко В. Ф., 2012. – 152 с.
14. Костриця М. Шкільна краєзнавчо-туристська робота / Костриця М., Обозний В. – К, 1995. – 228 с.
15. Личак І. Організація музейної справи в закладах освіти [Електронний ресурс] / Личак І. – Режим доступу : brct.ucoz.ua/Organizacija_muzejnoy_spravi_v_zakladi_osviti-1.doc
16. Мінакова Н. Методичні рекомендації щодо організації діяльності шкільних музеїв і розвитку в них краєзнавчої роботи [Електронний ресурс] / Мінакова Н. – Режим доступу : berezne.lib.rv.ua/berezne/files/pdf-method/museum.pdf
17. Наказ Міністерства освіти і науки України від 17.03.2011р. № 239 „Про підсумки проведення огляду музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України” [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки, молоді та спорту. – 01.04.2011. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/newstmp/2011/01_04/NMO-239.doc
18. Омельченко Ю. А. Шкільні музеї / Ю. А. Омельченко. – К. : Рад. шк., 1981. – 121 с.
19. Петранівський В. Л. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. / Петранівський В. Л., Рутинський М. Й.; за ред. проф. Ф. Д. Заставного. – К.: Знання, 2006. – 575 с.

20. Положення про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України // Інформ. зб. МОН України. – 2006. – № 36. – С. 23-27.
21. Соломонова Т. Шкільні музеї в Україні: тенденції і проблеми розвитку / Т. Соломонова // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2006. – № 18. – С. 3-4.

Использованные источники:

1. Войчик С. Шкільний музей як центр историко-краєведческих исследований / С. Войчик // Матеріали IV Всеукр. науч.-практ. конф., посвященной 80-летию Волын. краевед. музея и 60-летию Колодяжненского лит.-мемор. музея Леси Украинки : науч. сб. – Луцк, 2009. – Вып. 4. – С. 302-307.
2. Воронова Л. М. Педагогический аспект деятельности музеев при учебных заведениях на Харьковщине на границе XX-XXI вв. / Л. Г. Воронова, Н. С. Мартемьянова // Вестник Харьковской государственной академии культуры. – 2014. – Вып. 43. – С. 15-24.
3. Гайда Л. А. Музей в учебном заведении / Л. А. Гайда. – К. : Шкільний мир, 2009 – 128 с.
4. Гайда Л. А. Становление и развитие музеев при учебных заведениях Украины / Гайда Л. А. // Украинский музей при учебном заведении: история и современность: Матеріали обл. науч.-метод. конференції. – Кировоград, 2008. – С. 6-19.
5. Гайда Л. Музееведение в учебных заведениях : учеб. пособ. / Гайда Л. А. – Кировоград: КОИППО, 2006. – 108 с.
6. Гайда Л. Формирование нормативно-правовой базы деятельности музеев при учебных заведениях Украины / Гайда Л. // Краєведение, 2011. – № 3. – С. 49-54.
7. Ганнусенко Н. И. Школьные музеи : учеб.-метод. пособ. / Н. И. Ганнусенко, О. В. Ляпин, Т. И. Мацейкив. – К., 1991. – 112 с.
8. Ганнусенко Н. Содержание и формы работы краєведческих музеев учебных заведений в современных условиях : методические рекомендации / Ганнусенко Н., Омельченко Ю. – К. : Научно-исследовательский институт педагогики Украины, 1992. – 36 с.
9. Грабинская Л. Д. Музеи учебных заведений Волыни – центры патриотичної закалки школьников [Электронный ресурс] / Грабинская Л. Д. – Режим доступа : http://ptu.in.ua/wp-content/uploads/2015/03/grabinska_text.pdf
10. Грабинская Л. Развитие музейного дела в учебных заведениях Волынской области / Грабинская Л., Хмельярская Л. // Волынский музейный вестник : Науч. сб. : Вып. 5. : Музейная педагогика. Теория и практика. / Управление культуры Волын. ОГА ; Волын. краєвед. музей ; каф. документоуведення и музейн. дела ВНУ им. Леси Украинки ; Сост. А. Силюк. – Луцк, 2013. – С. 6-8.
11. Зеленская Л. И. Практикум из туристическо-краєведческой работы по географии [Текст] / Л. И. Зеленская, О. В. Троценко. – Д. : РВВ ДГУ, 2012. – 80 с.
12. Каминская В. В. Педагогические аспекты организации деятельности музея ОУЗ / В. В. Каминская // Педагогический поиск. – 2009. – № 4 (64) – С. 50-52.

13. *Каталог музеев при учебных заведениях Украины / Сост. Л. А. Гайда. – Кировоград: Лысенко В. Ф., 2012. – 152 с.*
14. *Кострица М. Школьная краеведческо-туристическая работа / Кострица М., Обозный В. – К., 1995. – 228 с.*
15. *Лычак И. Организация музейного дела в учебных заведениях [Электронный ресурс] / Лычак И. – Режим доступа : brct.ucoz.ua/Organizacija_muzejnoy_spravi_v_zakladi_osviti-1.doc?*
16. *Минакова Н. Методические рекомендации относительно организации деятельности школьных музеев и развития в них краеведческой работы [Электронный ресурс] / Минакова Н. – Режим доступа : berezne.lib.rv.ua/berezne/files/pdf-method/museum.pdf?*
17. *Приказ Министерства образования и науки Украины от 17.03.2011г. № 239 „Про итоги проведения обзора музеев при учебных заведениях, которые находятся в сфере управления Министерства образования и науки Украины” [Электронный ресурс] // Министерство образования и науки, молодежи и спорта. – 01.04.2011. – Режим доступа : www.mon.gov.ua/newstmp/2011/01_04/NMO-239.doc.*
18. *Омельченко Ю. А. Школьные музеи / Ю. А. Омельченко. – К. : Совет. шк., 1981. – 121 с.*
19. *Петранивский В. Л. Туристическое краеведение: Учеб. пособ. / Петранивский В. Л., Рутинский М. Й.; под ред. проф. Ф. Д. Заставного. – К.: Знание, 2006. – 575 с.*
20. *Положение о музее при учебном заведении, которое находится в сфере управления Министерства образования и науки Украины // Информ. сб. МОН Украины. – 2006. – № 36. – С. 23-27.*
21. *Соломонова Т. Школьные музеи в Украине: тенденции и проблемы развития / Т. Соломонова // Краеведение. География. Туризм. – 2006. – № 18. – С. 3-4.*

References:

1. *Voichyk S. Shkilnyi muzei yak tsentr istoryko-kraieznavchyykh doslidzhen / S. Voichyk // Materialy IV Vseukr. nauk.-prakt. konf., prysviachenoj 80-richchju Volyn. kraiezn. muzeiu ta 60-richchju Kolodiazhnenskoho lit.-memor. muzeiu Lesi Ukrainky: nauk. zb.–Lutsk, 2009. – Vyp. 4. – S. 302-307.*
2. *Voronova L. M. Pedagogichnyi aspekt diialnosti muzeiv pry zakladakh osvity na Kharkivshchyni na mezhi KhKh–KhKhI st. / L. M. Voronova, N. S. Martemianova // Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury . – 2014. – Vyp. 43. – S. 15-24.*
3. *Haida L. A. Muzei u navchalnomu zakladi / L. A. Haida. – К. : Shkilnyi svit, 2009 – 128 s.*
4. *Haida L. A. Stanovlennia i rozvytok muzeiv pry navchalnykh zakladakh Ukrainy / Haida L. A. // Ukrainyskyi muzei pry navchalnomu zakladi: istoriia i suchasnist: Materialy obl. nauk.-metod. konferentsii. – Kirovohrad, 2008. – S. 6-19.*
5. *Haida L. Muzeieznavstvo u zakladakh osvity : navch. posib. / Haida L. A. – Kirovohrad: KOIPPO, 2006. – 108 s.*
6. *Haida L. Formuvannia normatyvno-pravovoi bazy diialnosti muzeiv pry navchalnykh zakladakh Ukrainy / Haida L. // Kraieznavstvo, 2011. – # 3. – S. 49-54*

7. Hannusenko N. I. Shkilni muzei : navch.-metod. posib. / N. I. Hannusenko, O. V. Liapin, T. I. Matseikiv. – K., 1991. – 112 s.
8. Hannusenko N. Zmist i formy roboty kraieznavchykh muzeiv navchalnykh zakladiv u suchasnykh umovakh : metodychni rekomendatsii / Hannusenko N., Omelchenko Yu. – K. : Naukovo-doslidnyi instytut pedahohiky Ukrainy, 1992. – 36 s.
9. Hrabynska L. D. Muzei navchalnykh zakladiv Volyni – tsentry patriotychnoho zahartuvannia shkolariv [Elektronnyi resurs] / Hrabynska L. D. – Rezhym dostupu : http://pmu.in.ua/wp-content/uploads/2015/03/grabinska_text.pdf
10. Hrabynska L. Rozvytok muzeinoi spravy u zakladakh osvity Volynskoi oblasti / Hrabynska L., Khmeliarska L. // Volynskiy muzeinyi visnyk : Nauk. zb. : Vyp. 5. : Muzeina pedahohika. Teoriia i praktyka. / Upr-nia kultury Volyn. ODA ; Volyn. kraiezn. muzei ; kaf. dokumentoznavstva i muzein. spravy SNU im. Lesi Ukrainky ; Uporiad. A. Syliuk. – Lutsk, 2013. – S. 6-8.
11. Zelenska L. I. Praktykum iz turystychno-kraieznavchoi roboty z heohrafii [Tekst] / L. I. Zelenska, O. V., Trotsenko. – D. : RVV DNU, 2012. – 80 s.
12. Kaminska V. V. Pedahohichni aspekty orhanizatsii diialnosti muzeiu ZNZ / V. V. Kaminska // Pedahohichni poshuk. – 2009. – # 4 (64) – S. 50-52.
13. Katalog muzeiv pry navchalnykh zakladakh Ukrainy / Upor. L. A. Haida. – Kirovohrad: Lysenko V. F., 2012. – 152 s.
14. Kostrytsia M. Shkilna kraieznavcho-turystska robota / Kostrytsia M., Oboznyi V. – K., 1995. – 228 s.
15. Lychak I. Orhanizatsiia muzeinoi spravy v zakladakh osvity [Elektronnyi resurs] / Lychak I. – Rezhym dostupu : brct.ucoz.ua/Organizacija_myzejnoy_spravi_v_zakladi_osviti-1.doc
16. Minakova N. Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii diialnosti shkilnykh muzeiv i rozvytku v nykh kraieznavchoi roboty [Elektronnyi resurs] / Minakova N. – Rezhym dostupu : berezne.lib.rv.ua/berezne/files/pdf-method/museum.pdf
17. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 17.03.2011r. # 239 „Pro pidsumky provedennia ohliadu muzeiv pry navchalnykh zakladakh, yaki перебувають u sferi upravlinnia Ministerstva osvity i nauky Ukrainy” [Elektronnyi resurs] // Ministerstvo osvity i nauky, molodi ta sportu. – 01.04.2011. – Rezhym dostupu : www.mon.gov.ua/newstmp/2011/01_04/NMO-239.doc.
18. Omelchenko Yu. A. Shkilni muzei / Yu. A. Omelchenko. – K. : Rad. shk., 1981. – 121 s.
19. Petranivskiy V. L. Turystychno-kraieznavstvo: Navch. posib. / Petranivskiy V. L., Rutynskiy M. Y.; za red. prof. F. D. Zastavnoho. – K.: Znannia, 2006. – 575 s.
20. Polozhennia pro muzei pry navchalnomu zakladi, yakyyi перебувають u sferi upravlinnia Ministerstva osvity i nauky Ukrainy // Inform. zb. MON Ukrainy. – 2006. – # 36. – S. 23-27.
21. Solomonova T. Shkilni muzei v Ukraini: tendentsii i problemy rozvytku / T. Solomonova // Kraieznavstvo. Heohrafia. Turyzm. – 2006. – # 18. – S. 3-4.